

Oorlogsherinneringen van Leendert van Wijk

“Het gezin Van Wijk woonde vanaf 1928 in de toen net gereed gekomen ‘ingenieurswoning’ van het Philips Pensioensfonds aan de Gaailaan 7 te Eindhoven. In de ernaast gelegen woning woonde op nummer vijf de familie Van Vlijmen: ‘Bups’ van Vlijmen (overl. 1945), zijn vrouw Fanny van Vlijmen – Blomhof (overl. 1991) en hun zoon Bertie van Vlijmen (1929 – 1945).

Er was een eerder geboren kind, dat overleden is aan een open hart. Sinds die zwangerschap was mevrouw van Vlijmen hardhorend. Het gezin Van Vlijmen was, naar mij eerst later duidelijk werd, een Joods gezin.

Vanaf het begin van de Tweede Wereldoorlog (1939) was daar ook een inwonende dienstbode, Alie van der Worp uit Nederweert.

Voor zover ik mij herinner, begon het allemaal heel klein met een Joods tennisclubje toen het Joden verboden werd lid te worden van sportclubs. Dat kon aan de Aalsterweg op een tennisbaan terecht, dankzij mijn groepslidmaatschap. Dit was duidelijk beklonken en opgezet door diverse ouders; vermoedelijk in belangrijke mate door de mijne. Leden van het clubje waren Bertie van Vlijmen en de vele Joodse bekenden, die altijd op Berties verjaardagen werden uitgenodigd.

Het was een drukke groep en we hadden veel lol, vooral omdat er geen Engels meer mocht worden gesproken – dus ook niet op de tennisbaan. Duits was toegestaan en een soort vertaling hiervan naar het Nederlands. Wij vonden betere termen uit: ‘ready?’ werd officieel ‘vaardig?’ of ‘gereed?’, maar wij maakten daar ‘radijs?’ van.

Er werd ook veel gezongen over ‘Roojrokken’ en “Al sla je mij wel drie keer op mijn kop, dan sta ik weer op” etc.

Feitelijk waren de tennisbanen daar zeer onderbezet en hadden we er het rijk alleen.

De groep viel spoedig uit elkaar doordat in het nieuwe schooljaar geen Joden meer op school werden toegelaten en deze kinderen naar Joodse scholen moesten. Dat betekende voor hen dat ze elke dag met de trein naar ’s Hertogenbosch moesten reizen. Hierbij viel op een zekere dag, door wat gestoei, Bertie uit de rijdende trein. Hij had geluk en liep alleen maar een hersenschudding op!

Op mijn vioolles (particulier) zaten toen nog wel enige Joodse leerlingen.

Toen het voor de Joden moeilijker ging worden en de ster moest worden gedragen, is op een nacht de voortuin van de familie Van Vlijmen verwoest. Dit werd als een ernstig trauma ervaren.

Er kwam wat later inwoning van een ander Philipsgezin, de familie Zeelander (man, vrouw, dochter en zoon). Dochter Marianne werd een speelkameraad van de overige jeugd uit de Gaailaan e.o. , waartoe ook Bertie behoorde.

Na verloop van tijd mochten Joden blijkbaar niet meer in zo’n grote woning blijven wonen. Ze moesten hun heil op kamers in andere woningen zoeken. Het meest kostbare meubilair van de Van Vlijmens werd in ons huis ondergebracht. Ook werd hun dienstbode in ons huis overgenomen.

Toen Fanny van Vlijmen als enige overlevende van het gezin na de oorlog uit de kampen terugkeerde, heeft ze haar spullen vanzelfsprekend weer teruggekregen. De Friese staartklok mochten we houden.

Op de Gaailaan 5 kwam hierna Gauleiter Zimmermann met echtgenote en zoon te wonen, tot september 1944. Buurman Gauleiter was gewend dat er in ons huis veel werd gemusiceerd. Met name door mijn moeder (die zangeres en pianiste was; uit dien hoofde werd natuurlijk dagelijks door haar gestudeerd en gemusiceerd) en door het Huisvrouwenzangkoortje dat door haar werd geleid en regelmatig bij ons repeteerde. Bovendien hadden mijn broer en ik vioolles en ook wij moesten hiervoor (bijna) dagelijks de viool ter hand nemen.

Na de invoering van de Kultuurkamer kreeg onze Duitse buurman ook nog een uitvoering door de Joodse harpiste Rosa Spier te verwerken. Dat was een fantastisch concert en een enorm gehoor was daarbij aanwezig. De huis- en zitkamer van ons huis waren stampvol. Buiten stonden ontzettend veel fietsen in vele rijen dik tegen de tuinhekken. Over de opbrengst heb ik niets vernomen, maar één schoolmeisje was helemaal voor de harp gewonnen, levenslang.

Mijn vader had zich, als vervalser van Ausweis- en Persoonsbewijzen, aangesloten bij een groep administratieve illegale werkers, die later bekend werden als Verzetsgroep TD (Tweede Distributie stamkaart). Ambtenaren op gemeentehuizen drukten oningevulde Persoonsbewijzen en distributiebescheiden achterover en voorzagen daarmee onderduikers en illegale werkers van een tweede identiteit, afkomstig van overledenen met dezelfde geboortedatum. Mijn vaders werkterrein betrof de provincie Noord-Brabant

In Eindhoven was de grootste groep Joodse inwoners werkzaam in de Philipsbedrijven, de zgn. Philipsjoden, waarvoor een zekere vrijstelling/uitstel werd nagestreefd. Een belangrijk persoon bij Philips was de heer Goudekot, tevens Voorzitter van de Joodse Raad van Eindhoven e.o.

Toen de keuze kwam om onder te duiken (het advies dat Dr. A. van Wijk bood) of met z'n allen naar het Kamp Vught verhuizen (het advies van de heer Goudekot) zijn mijn broertje Rob en ik bij vele Joodse gezinnen-met-kinderen uit spelen gestuurd. Wij deden daar leuke en merkwaardige ervaringen op (zoals een gezin dat zich helemaal in het blauw had uitgemonsterd in afwachting van de oproep). Het is niet geheel duidelijk of dit uit spelen gaan diende als dekmantel om de volwassenen ondertussen over te halen toch vooral voor de onderduikoptie te kiezen.

Toen de oproepen kwamen, hebben blijkbaar alle Philipsjoden gehoorzaam gekozen voor het Kamp Vught, met naar ons weten twee uitzonderingen: de familie Cohen met zonen Ernst en Daan, en de familie Goudekot zelf, met zoon Dick en dochter.

Normaal moesten de personen die een tweede identiteit aangemeten kregen in ons woonvertrek wachten om daar hun nieuwe handtekening op de documenten te zetten, waarna nog een afwerking volgde. Mijn broer Rob en ik zagen vele van deze wachtenden en zo nodig onderhielden wij ons wel met hen. De heer Goudekot presteerde het om zijn eigen handtekening op het vervalste persoonsbewijs (met zijn nieuwe identiteit) te plaatsen, waardoor er nog weer een nieuw persoonsbewijs moest worden ingevuld!

Dat invullen gebeurde 's nachts in ons huis door L. Pierre Lenssen (codenaam: 'Van der Kieft'), die per trein van zijn gemeentekantoor in Tilburg kwam. 's Nachts vervaardigde hij de vervalste papieren op een schrijfmachine, die op kussens werd geplaatst om buurman Gauleiter niet in zijn slaap te storen. Na wat rusten vertrok hij 's morgens vroeg weer naar zijn kantoor. Na ongeveer een jaar kwam hij niet meer: hij bleek te zijn gearresteerd.

Een andere leverancier van achterovergedrukte persoonsbewijzen en stamkaarten was 'ome Jan' (J.J.H. Heurkens) van het gemeentehuis van Geldrop. Op een dag belde hij mijn vader met het verzoek om een lunchpakket door mij bij een bepaald raamkozijn af te leveren, in ruil voor een tas vol contrabande. Hij was verraden. (ik viel, als kind, minder in het oog van de Duitse bezetter)

Zo geschiedde en ik kon hierna op de fiets nog net de middagschool halen met mijn schooltas vol gevaarlijk spul. Ik zat in een moeilijk parket, want leerlingen die dicht bij school woonden (zoals ik), mochten niet op de fiets naar school. Nu moest ik mijn tweewieler noodgedwongen in het fietsenrek plaatsen, hetgeen dus niet mocht. Na schooltijd wachtte ik een tijdje om daarna met een omweg naar huis te rijden, zodat mijn vriendjes niet merkten dat ik met de fiets van school kwam. Hiermee vermeed ik moeilijke vragen.

Heurkens werd de volgende dag gefusilleerd.

Inmiddels was Rinie (Toetie) Wertheim, het nichtje van Bertie van Vlijmen en dochter van de zus van Fanny van Vlijmen, onder de naam 'Juf Toos' reeds lang als kinderjuffrouw in ons huis opgenomen, nadat haar onderduik in Zeeland niet goed was gegaan. Ze had het gymnasium in Eindhoven doorlopen en was in Amsterdam verpleegster, laatstelijk in een Joods ziekenhuis. Toetie was verloofd met een medisch student.

Toeties nieuwe identiteit was Toos de Jong, geboren in Medan. Haar zwarte haren moesten geblondeerd worden en daarvoor kwam mijn tante Truus Thomson om de zoveel tijd uit Amsterdam naar Eindhoven. Tante Truus was de weduwe van oom Eli Thomson, een broer van mijn moeder, die overleden was aan een chronische ziekte.

Toetie was als zodanig bekend bij dienstbode Alie, die dus ook in het complot zat. Alies verloofde werkte als kleermaker in Duitsland, omdat in Nederland niets meer te doen was op dat gebied. Wij kinderen gingen naar school, dus werkte Juf Toos samen met Alie in het huishouden.

Er waren drie veiligheidsmaatregelen om ongewenste gebeurtenissen het hoofd te kunnen bieden. Als de voordeur openging, ging in de huiskamer een lichtje branden (restant van een eerdere Duitse inkwartiering). Verder was er in een grote, diepe kast in de ouderlijke slaapkamer een luik onder het linoleum, in de bodem, aangebracht. In de ruimte daaronder konden één of twee personen zich verbergen, maar deze bood tevens de mogelijkheid om er de in ons huis aanwezige clandestiene telefoon te verstoppert. Via een luik onder de aankleedkast op Robs kamer was bovendien een ouderwetse radio ingebouwd, afgesteld op de BBC, die om acht uur 's avonds aanging om voor het nieuws. Mijn vader maakte dan, luisterend via een koptelefoon, aantekeningen.

Als laatste waarschuwingsmaatregel was er de opstelling van de kamerplanten in de vensterbank in het alkooftkamertje, naast de voorkamer, aan de straatkant. Bij onraad werd de opstelling van die potten met planten (volgens afspraak) veranderd. Dat was goed zichtbaar voor de illegale persoon, die (eventueel) van plan was ons te bezoeken. Die kon dan gewoon verder kon lopen en liep dus niet in de val.

Gedurende ruim een jaar was het mogelijk om pakketten met levensmiddelen en nuttige artikelen te sturen naar het Kamp Vught, onder aanduiding van precieze namen en nummers. Wij jongens brachten dan al die zendingen per fiets naar het hoofdkantoor, naast het station. Hoe vaak dit kon, weet ik niet meer (maandelijks, tweewekelijks of wekelijks?), maar in elk geval waren die pakketten gericht aan de voormalige bewoners van Gaailaan 5, en misschien ook aan de Eisners.

De Eisners hadden twee kinderen: Peter (met wie ik bevriend was) en een nog veel jonger dochtertje. Dat meisje lag in een ziekenhuis toen de oproep voor het kamp kwam. Ondanks geruststellende suggesties van mijn moeder (om het kind in het ziekenhuis te laten, dan zou zij er wel voor zorgen dat ze ergens werd ondergebracht. Daarmee zou het meisje een kans hebben om te blijven leven!), werd ze toch door haar ouders uit het ziekenhuis gehaald en naar het concentratiekamp Vught meegenomen, waarmee ze haar dood tegemoet ging. Dat heeft mijn moeder verschrikkelijk gevonden. Nog jaren later raakte ze zeer geëmotioneerd als ze dit verhaal vertelde.

Bij ons weten heeft geen van de Eisners het concentratiekamp overleefd.

Juf Toos kreeg na verloop van tijd last van duizeligheidsaanvallen. De huisdokter werd over de situatie ingelicht en hij suggereerde een ontmoeting met haar verloofde Sieg (nu 'Jan') Berreklaau, die ondergedoken was in Someren bij de familie Zernike in een huisje op de hei (naast een ven) waar ook 'Renéetje de Ronde' ondergedoken zat. Die verloofde kwam over en dat hielp duidelijk.

Later reisde 'Jan' nog wel eens naar vrienden in Amsterdam, en één keer werd hij als joods herkend. Hij werd in 's Hertogenbosch in een politiecel gevangen gezet. Hij heeft volgehouden dat zijn tweede identiteit de ware was en dat hij dus echt niet joods was. De volgende dag mocht hij zijn reis vervolgen.

Juf Toos mocht niet naar de voordeur gaan om die te openen als er gebeld werd, om niet de kans te lopen om toevallig herkend te worden. Op zekere dag zou Ingeborg v.d. Bosch langskomen, die net als haar vader werkzaam was in het verzet. Daar ze bovendien een schoolvriendin van Juf Toos uit haar gymnasiumtijd was, mocht zij voor Ingeborg de voordeur openen.. Die schrok daarvan, omdat Toetie (ondanks haar geblondeerde haren) zo volledig herkenbaar was. Ingeborg waarschuwde mijn ouders daarvoor.

De kinderen uit de buurt accepteerden Juf Toos' aanwezigheid gewoon als een feit. De buurman Gauleiter heeft haar echter een keer krachtig verweten dat ze geen kinderen kon opvoeden, naar aanleiding van een steentje dat door mijn broertje Rob in zijn tuin was gegooid. Ook heeft bij mijn ouders wellicht de angst geleefd dat de zoon van de Gauleiter, die ongeveer dezelfde leeftijd als Toetie had, zijn oog op haar zou laten vallen als ze bezig was de was op te hangen in de tuin en zou zien dat ze geblondeerd was.

De ouders van Juf Toos en ook haar opa Blomhof waren in Eindhoven ondergedoken en volgens Juf Toos heeft ze hen enkele malen bezocht. Ik heb daar geen wetenschap van. Wel zou het een groot probleem hebben opgeleverd indien de bejaarde opa Blomhof zou komen te overlijden. Wat zou men met het stoffelijk overschot moeten aanvangen; waar zou men de man moeten begraven? Mijn ouders hebben daar op de voorhand erg over in gezeten, maar gelukkig heeft de heer Blomhof die moeilijke tijd goed overleefd.

Er waren ook onderduikers, joods en niet-joods, die verplaatst moesten worden. Dan diende ik op informatie te gaan bij zogenaamde *safe houses*, met de vraag of ze zo iemand die nacht konden herbergen. Dat leverde weleens vreemde situaties op, o.a. bij een schoolleraar die net een huiswerk cursus leidde en mij daarbij betrok in een pension, waar ik moest wachten. Een leraar en een lerares begonnen daar een conversatie met mij en vroegen me waarom ik daar eigenlijk was.

In de Gaailaan waren nu inmiddels drie van de negen woningen door Duitse gezinnen bewoond. Toen er in de Haviklaan een mogelijke militair werd ingekwartierd, die vanuit de tweede verdieping uitkeek op de voordeur van ons huis, achtte vader het tijd om onder te duiken naar een ons onbekend adres. Dat is hierna nog zeker twee maal gebeurd. Mijn moeder moest dan hoogstwaarschijnlijk een reden paraat hebben waarom mijn vader er niet was, bijvoorbeeld omdat hij zijn ouders in Utrecht met de winkel helpen moest.

Er kwamen vaak bezoeken van mede-illegalen, vooral J. van der Pluym uit Utrecht en 'De Jong' (A. Hendriks) – mogelijk familie van de echte Toos de Jong? 'Van Waveren' was de schuilnaam van mijn vader zelf, waarbij de initialen gelijk waren aan Van Wijk. Over de heer v. d. Pluym weet ik nu dat hij een tassenfabrikant uit Leusden was (hij maakte voor koeriers speciale tassen die voorzien waren van geheime bergingen), en dat hij daar de door de TD-groep toegepaste methoden had uitgewerkt voor het toekennen van valse identiteiten aan onderduikers en illegale werkers. In Leusden is veel later een monumentje als herdenking opgericht.

Grote schrik ontstond toen er kort na de invasie in Normandië, juni 1944, twee Duitse generaals (naar eigen zeggen) in civiel bij ons aanbelden om mijn vader te spreken. Deze Duitsers wensten onder te duiken en zouden mijn vaders naam 'in Utrecht' vernomen hebben. Mijn vader hield zich van de domme: hij wist van niets! Deze Duitse generaals hebben dit (ogenschijnlijk) geloofd, maar het verhaal van die Utrechtse informant bleef toch knagen.

De weduwe (zonder kinderen) van de gefusilleerde ambtenaar Heurkens uit Geldrop ontfermde zich over Lode Ornstein, die als 'Luuk van der Broek' de eerste klas doorliep van het Lorentz Lyceum te Eindhoven (1943 – 1944). Om niet tijdens de lunchtijd (van 12 – 13.30 uur) naar Geldrop heen en weer te moeten fietsen, gebruikte hij de lunch bij ons thuis. Hij was nogal wild en maakte viel behoorlijk op doordat hij veel lol trapte met medescholier Ferdinand Bol en ruzie had met een medefietser van en naar Geldrop. Aan mij als tweedeklasser de taak om toe te zien of alles wel gladjes verliep met Luuk en of niemand argwaan kreeg.

Lodes broer Thijs Ornstein zat ondergedoken in midden Limburg en bezocht daar de lagere school. In schoolvakanties ging hij logeren bij Luuk en dat was altijd een groot feest. De moeder van beide jongens, de weduwe Ornstein, was ondergedoken in Amsterdam. Luuk ging daar naar toe voor de vervroegde zomervakantie (vanwege het toenemend oorlogsgevaar).

Mijn vader had professor Ornstein, de vader van beide jongens, in Utrecht als belangrijke leermeester en promotor leren kennen.

Op 18 december 1944 werd Eindhoven bevrijd en konden de onderduikers hun leven weer hervatten. Het gezin Wertheim kon weer bij opa Blomhof in huis trekken en werk vinden als linnengoed-handelaar. Toetie Wertheim alias Juf Toos vond werk als verpleegster in een militair noodhospitaal. Een Joodse slager kon weer aan de slag in een noodwinkel en een broer van 'Bups' van Vlijmen kon zijn wandelstokkenfabriekje voortzetten.

Van de Van Vlijmens en Zelanders overleefden alleen de dames de concentratiekampen.

Wij kinderen waren destijds, ondanks onze jonge leeftijd, behoorlijk gedetailleerd op de hoogte van de verzetsactiviteiten van onze ouders. We kenden de echte identiteit van Juf Toos en Luuk van den Broek, en ikzelf kende in elk geval enkele (misschien wel alle) *safe houses*. Zelf wist ik, als oudste, waarschijnlijk meer dan mijn broer Rob, vooral ook omdat ik werd ingezet voor hand- en spandiensten en soms de ogen en oren van mijn vader was.

Het fotografische werk in de donkere kamer viel ons op, en de linnen zakken met gips-stempels voor het vervaardigen van de Ausweisen e.d. waren groot en niet over het hoofd te zien. Blijkbaar was onze vader bij Philips nooit op zijn kamer aanwezig, omdat hij ook daar bezig was met zijn illegale activiteiten. Daarin was hij zeker geen uitzondering.

Met het einde van de oorlogs- en bezettingstijd kwam er voor mijn ouders ook een einde aan een periode van niet aflatende angst en zorg, vanwege het verzetswerk en de daaruit voortvloeiende betrokkenheid bij de

verschillende onderduikers, joodse en niet-joodse. Het feit dat zij zelf ook kinderen hadden, die (zijdelings) betrokken raakten bij hun illegale werkzaamheden – waarop bij ontdekking de doodstraf stond – moet voor hen een extra drukkende verantwoordelijkheid betekend hebben. Zo bleek na de bevrijding van 's Hertogenbosch dat de Gestapo in 's Hertogenbosch verrassend veel over mijn ouders activiteiten te weten was gekomen en dat hun arrestatie op handen was.

Indien mijn ouders met hun leven zouden hebben moeten boeten voor hun menslievende activiteiten, dan zou dat zeer zeker ook de levens van hun kinderen op ingrijpende – misschien wel verwoestende – wijze beïnvloed hebben. Dat zij desondanks bereid waren dit offer te brengen, vervult mij met grote trots jegens deze twee mensen aan wie ook ik mijn leven te danken heb.”

T.b.v. de Yad Vashem-aanvraag

Betreffende Dr. Aart van Wijk (1902 – 1976) en zijn echtgenote
Hendrika Mechtelina van Wijk – Thomson (1901 – 1975).
Kinderen uit dit huwelijk: Leendert van Wijk (geb. 3 dec. 1929) en
Robert van Wijk (geb. 10 dec. 1933)

Aart van Wijk was verbonden aan Philips in Eindhoven en als natuurkundige gepromoveerd op UV-stralen. Samen met een collega ontsleutelde hij het geheim achter de vitamine D-productie door zonnestralen, zodat levertraan nadien niet meer nodig was. Zijn kennis als stralingsdeskundige lag onder meer ten grondslag aan de hoogtezon, de warmtelamp, de nachtkijker en de vitamine D-tablet.

Toen de Duitse invasie dreigde, stond hij – met zijn gezin – op de lijst van wetenschappers die naar Groot-Brittannië zou worden geëvacueerd. Er werd gevreesd dat zijn (dossier-)kennis van onschatbare waarde voor de nazi's zou zijn. De gebeurtenissen volgden elkaar in mei 1940 echter zo snel op, dat de familie niet verder kwam dan Voorburg.

Na de oorlog is hij ingezet om in Duitsland wetenschappelijke documenten (terug) te roven.

Hendrika van Wijk-Thomson was aan het conservatorium in Utrecht opgeleid als zangeres en pianiste. Als zodanig had zij vele joodse vrienden/kennissen/collega's die bij het invoeren van de Kulturkammer in Nederland hun vak niet meer konden uitvoeren.

zie gehele verhaal op: <https://www.eindhoven4044.nl/50/Wijk.html>